

**A TEXT-LINGUISTIC EVALUATION OF
READING ACTIVITIES IN SECONDARY SCHOOL
TURKISH COURSEBOOKS IN THE CONTEXT
OF EFFICACY OF READING INSTRUCTION**

**Ortaokul Türkçe Dersi Okuma Etkinliklerinin Okuma Eğitimi
Kapsamında Metindilbilimsel Bağlamda Değerlendirilmesi¹**

Şükran DİLİDÜZGÜN²

Şerife GENÇ³

Abstract

To teach individuals how to use their mother tongue effectively, to develop language awareness and the ability to educate critical readers can be realised through a theoretical reading instruction. Reading instruction is shaped by the nature of the texts used, the form and content of the activities. The field of text linguistics, the subject of which is the study of text structures and genres, is thought to constitute a scientific basis for Turkish courses. In the research the aim of which is to evaluate the reading instruction adequacy of reading activities in Turkish textbooks in the textlinguistic context document analysis which is one of the qualitative research methods is used. The study population is 8th grade Turkish textbooks as it covers all of the targeted text types and gains of reading comprehension, analysis and evaluation. The sample of the research which is determined with criterion sampling, which is one of the purposive sampling, consists of reading activities and instructions in the Turkish Textbook, Workbook and Teacher's Guidebook. According to the criteria of reading instruction, most / less repetitive or nonexistent activities were determined in the textbook and the text structure criteria that meet the activities which were not included in the book were determined. The text structure criteria that reading activities meet are generally at the first levels of PISA (1A / B, 2, 3); content schema, style, summary text structure criteria that were not dealt with were found to be higher (4, 5, 6). This research is important in terms of evaluation of reading instruction criteria in the context of text structure, questioning the content of reading activities and contributing to the field in terms of eliminating deficiencies and being the first study in this context.

Key words: Reading instruction, comprehension activities, text structure.

¹ Bu makale, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programında, "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Etkinliklerinin Okuma Eğitimi Yeterliği Bağlamında Metindilbilimsel Analizi" başlıklı tezden üretilmiştir.

² Doç.Dr., İÜC Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi, İstanbul ; sdilid@yahoo.com.

³ MEB., Türkçe Öğretmeni, Bartın; serife_genc@hotmail.com.

ArticleHistory:

Received

10/05/2019

Received in

revised form

10/05/2019

Accepted

29/06/2019

Available online

30/06/2019

Öz

Bireylere anadilini etkili kullanmayı öğretmek, dil farkındalığı geliştirmek; ayrıca eleştirel okur yetiştirebilmek kuramsal temele oturtulmuş bir okuma eğitimiyle gerçekleştirilebilir. Okuma eğitimi, kullanılan metinlerin niteliği, etkinliklerin biçim ve içeriğiyle şekillendirilir. Metin yapı ve türlerini inceleme konusu yapan metindilbilim alanının, Türkçe dersleri için bilimsel bir temel oluşturduğu düşünülmektedir. Amacı; Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin okuma eğitimi yeterliğini metindilbilimsel bağlamda değerlendirmek olan araştırmada; nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışma evreni; hedeflenen metin türlerinin ve okuma anlama, çözümleme ve değerlendirme kazanımlarının tümünü kapsadığı için Ortaokul 8.Sınıf Türkçe ders kitaplarıdır. Araştırmanın örneklemini ise; amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen 8.Sınıf Dörtel Yayıncılık Türkçe Ders Kitabı, Çalışma Kitabı ve Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda bulunan okuma etkinlikleri ile yönergeleri oluşturmaktadır. İncelenen ders kitabında okuma eğitimi ölçütlerine göre en çok/az yinelenen ya da hiç yer verilmeyen etkinlikler saptanmış ve kitapta hiç yer verilmeyen etkinlikleri karşılayan metin yapı ölçütleri belirlenmiştir. Okuma etkinliklerinin karşıladığı metin yapı ölçütlerinin genelde PISA'nın ilk düzeylerinde (1A/B, 2, 3); ele alınmayan içerik şeması, biçim, özet metin yapı ölçütlerinin daha üst düzeylerde (4, 5, 6) olduğu saptanmıştır. Bu araştırma metin yapısı bağlamında okuma eğitimi ölçütlerinin değerlendirilmesi, okuma etkinliklerinin içeriğinin sorgulanması ve eksikliklerin giderilmesi açısından alana katkı sağlaması ve bu bağlamda ilk çalışma olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Okuma eğitimi, okuma-anlama etkinlikleri, metin yapısı.

GİRİŞ

Okuma; yazılı metnin üretildiği dilin anlamsal ve dilbilgisel özelliklerini tanıyan bireylerin, belirli amaçlar doğrultusunda, hızlı bir biçimde kod çözerek ve birtakım stratejiler kullanarak gerçekleştirdikleri, duyuşsal yönü de olan yinelemeli bir anlamlandırma sürecidir (Ülper, 2010: 3). Metni anlama, öncelikle metin bilgisine sahip olmayı ve iletinin metin türlerine göre nasıl yapılandırıldığına çözümlemesini yani metin türü edincini gerektirir (bkz. Paltridge, 2001). Sözcüklerin anlamlarını bağlam dışında bellemeye çalışmak ya da dilbilgisi yapılarına hâkim olup tümceleri öğelerine, sözcükleri birimlerine ayırmak okuma-anlama becerisinin geliştirilmesi için yeterli değildir. Okuma, “alıcının metin karşısında yaptığı düşünsel bir etkinliktir” (Günay, 2003: 9). Bu nedenle, “özgün düşünce üretimine giden yol yapı ve kullanım düzlemleriyle dili bütünlüğü içinde kavramaktan geçmektedir” (Kocaman, 1996: 31). Tüm dilsel birimler belli bir bağlamda anlam kazanırlar ve sadece anlam/metin oluşturmak için var olmuşlardır. Bu nedenle, “Metin, dilsel iletişimin temel birimidir ve mantıksal, anlamsal ve dilbilgisel olarak bağıntılı bir bütünlüktür. Bu bütünlüğün oluşturulması için bir ‘metinleştirme’ sürecinin gerçekleştirilmesi gerekir.” (Dilidüzgün, 2010: 26). Çağdaş dilbilimsel araştırmalarda metin, “iletişim birimi” olarak ele alındığından öğrencilerin, Türkçe ders kitaplarında, metin üretme ve çözümleme becerilerini, diğer bir deyişle metin edincini geliştirebilecekleri etkinliklerle buluşturulması gerekir. “Dil kullanımı belli bir bildirişim durumunda üretilen metinlerle olur; bu demektir ki dil dersi, dilin görünümünü hep metin boyutunda ele almalı, öğrencilere bildirişim durumuna uygun metinler üretmeyi, üretilmiş olan metinleri anlamayı öğretmelidir (Huber, 2008: 270)”. Metinler üzerinde yapılan etkinliklerin metin türü edinci bağlamında belli bir amacı/içeriği olabilmesi bilimsel bir temele dayandırılması gereklidir. Metindilbilimin inceleme konusu da; “metin içindeki tek tek tümceler değil, metnin tümü, metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar, ilişkiler, metnin bütün olarak yapısı ve işlevidir (İşeri, 2014: 91)”.

Metindilbilim; metin olma koşullarını, metin yapısını ve metin türlerini irdeleyen bir bilimdir; sözlü ve yazılı metinlerin dilbilgisel ve anlamsal yapılarıyla iletişimsel boyutunu ele alır. Diğer bilim dalları metinlerin her şeyden önce içerikleriyle, hangi bilgileri ilettikleriyle, neyi, nasıl söyledikleriyle ve ne tür bir etki yarattıklarıyla ilgilenmelerine karşın, metindilbilim bizzat metin oluşturmanın kurallarıyla, metinlerin üretilişiyle, buna

etki eden öğelerle, metinlerin bildirişimsel işlevleriyle ilgilenir (Fix, 2000; akt. Şenöz-Ayata, 2005: 58). Başka deyişle metinlerin üretilme ve alımlanmasındaki düzenlilikleri saptamaya çalışır (Oralış ve Özil, 2015: 38). Öğrencilerin daha sonra karşılaştıkları metinleri daha kolay anlayabilmeleri için ders kitaplarında okuma metinleri üzerine yapılan etkinlikler, metinlerin nasıl oluşturulduğunu öğrenciye sezdirici nitelikte olmalıdır. Bu bağlamda; metindilbilimin belirlediği ölçütler ve veriler, etkinlik oluşturma sürecinde temel alınabilir, her okuma etkinliği ile öğrencinin okuma becerisini geliştirme ve uygun stratejileri kullanmayı öğretme amacı gerçekleştirilebilir.

Dil bağlam içinde kullanıldığı ve iletişimin birimi olarak ele alındığından anlama ve anlatma becerisi aslında metin çözümleme ve metin üretme olarak değerlendirilebilir. Beaugrande ve Dressler (1981, s.32), metni bildirişimsel bir gerçekleşme biçimi olarak tanımlamışlar ve herhangi bir dilsel yapının metin olabilmesi için yedi metinsellik ölçütünün tümünü birden yerine getirmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir: Bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaca uygunluk, kabul edilebilirlik, bilgilendiricilik, duruma uygunluk ve metinlerarasılık. Bunlardan ilk ikisi; metindeki dilsel, dilbilgisel uyum, yani bütünlük olarak tanımlanan bağlaşıklık ve “her yeni bilginin öncekilerle ilintili, bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı yapması (Günay, 2003:102)” olarak tanımlanan bağdaşıklık metin odaklı ölçütlerdir. Bağlaşıklık ve bağdaşıklık metiniçi ölçütlerden oluşurken amaca uygunluk, kabuledilirlik, durumsallık, bilgisellik ve metinlerarasılık ise bağlam odaklı ölçütlerdir.

Metindilbilim, amacı gereği metin odaklı ölçütleri ele almaktadır. Çünkü metindilbilim metnin yüzeye yansıyan somut yapısından yola çıkan çözümlemelerle metni tanımlamaya ve metin türlerini belirlemeye odaklanmıştır. Tabii ki bu çözümlemeler bağlam hakkında da bilgiler verebilmektedir. Metin türünü belirleyen şey iletişimsel amaçtır, iletişimsel amaca dayalı olarak metin yapısı belirlenir. Böylece aynı metin türleri benzer zorunlu yapı öğelerini barındırırlar. Metin türüne bağlı olarak küçük ölçekli yapı, büyük ölçekli yapı ve üst metinsel yapı olarak belirlenen (Uzun-Subaşı 2006: 696) üç ayrı bağıntılama düzleminde farklı metin yapı ölçütleri öne çıkmaktadır. Tablo 1’de metin yapı ölçütleri bu üç bağıntılama düzlemine göre sınıflandırılmıştır (Dilidüzgün, 2010).

Tablo 1: Metin Yapı Ölçütleri (Dilidüzgün, 2010: 89)

Üstyapı	
Küçük Ölçekli Yapı	Büyük Ölçekli Yapı
Dilbilgisel bağlaşıklık	- İşlev
- Gönderim	- Başlık
- Dış gönderim	- Konu
- İç gönderim	- Anahtar sözcükler
- Değiştirim	- Ana Düşünce Tümcesi
- Eksilti	- Konu Değişimi Belirleyicileri
- Bağlaçlar	- İçerik Şeması
- Koşutluk	- Biçem
- Zaman ve Görünüş	- Özet
- İşlevsel Tümce Görüngesi (vurgu)	- Sonuç tümcesi
- Titreleme	
Söcüksel bağlaşıklık	
- Yineleme	
- Eşdizimsel Örüntüleme	

Okuma etkinliklerinin okuma eğitimi işlevlerini yerine getirebilmeleri için her birinin mutlaka bir metin yapı ölçütünü karşılamayı amaç edinmiş olması gerekir. Diğer bir deyişle her bir okuma etkinliği bir yapı ölçütünü sorgulayıcı, içselleştirici içerikte ve

yeterlikte olmalıdır. Aksi takdirde öğrencide metin edinci oluşturma için bir çalışma yapılmamış olacak, öğrencinin metni anlaması için yapıya dayalı, gerekli stratejileri uygulaması için ortam hazırlanamayacak ve okuma eğitimi gerçekleştirilemeyecektir. Bu düşünce bağlamında okuma eğitimi etkinliklerine bilimsel bir dayanak oluşturması gerektiği düşünülen metindilbilimin öne sürdüğü metin yapı ölçütleri ile PISA kazanım düzeyleri arasında da doğal olarak bir ilişki olması gerektiği düşünülmektedir. Bu amaçla aşağıdaki Tablo 2’de PISA kazanım düzeyleri ve metin odaklı yapı ölçütleri arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Okuma etkinliklerinin okuma eğitimi işlevlerini yerine getirebilmeleri için her birinin mutlaka bir metin yapı ölçütünü karşılamayı amaç edinmiş olması gerekir. Diğer bir deyişle her bir okuma etkinliği bir yapı ölçütünü sorgulayıcı, içselleştirici içerikte ve yeterlikte olmalıdır. Aksi takdirde öğrencide metin edinci oluşturma için bir çalışma yapılmamış olacak, öğrencinin metni anlaması için yapıya dayalı, gerekli stratejileri uygulaması için ortam hazırlanamayacak ve okuma eğitimi gerçekleştirilemeyecektir. Bu düşünce bağlamında okuma eğitimi etkinliklerine bilimsel bir dayanak oluşturması gerektiği düşünülen metindilbilimin öne sürdüğü metin yapı ölçütleri ile PISA kazanım düzeyleri arasında da doğal olarak bir ilişki olması gerektiği düşünülmektedir. Bu amaçla aşağıdaki Tablo 2’de PISA kazanım düzeyleri ve metin odaklı yapı ölçütleri arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Tablo 2: PISA Düzeyleri ve Metin Odaklı Yapı Ölçütlerinin Karşılaştırılması

PISA DÜZEYLERİ	Metin Odaklı Ölçütler											
	Dilbilgisel Bağdaşıklık	Sözcüksel Bağdaşıklık	İşlev	Başlık	Konu	Anahtar sözcükler	Ana düşünce	Konu değişimi belirleyicile-ri	İçerik şeması	Bicem	Özet	Sonuç tümcesi
1B Okur birbirine yakın bilgiler arasında basit ilişkiler kurabilir. Bu düzeydeki öğrenciler, hikâye ya da basit bir liste gibi aşina olduğu bir bağlam ya da konu hakkında yazılmış kısa, basit bir metnin içinde açıkça ifade edilmiş bir bilgiyi bulabilir.												

1A														
	Öğrenciler metindeki ilgili yerlere açık bir şekilde yönlendirilmektedirler.													
3	Öğrencilerin benzer ve farklılıkları bulabilmek ve sınıflandıra-bilmek için birçok özelliği dikkate almaları gerekmektedir. Öğrencilerin ilişki kurmaları, karşılaştırma yapmaları ve açıklama	Bu düzeydeki öğrenciler, metnin belli bir bölümünden anlam çıkarır.				Bu düzeydeki öğrenciler, çok fazla bilginin olmadığı, fazla çıkarımda bulunulmayacak durumlarda metnin belli bir bölümünden anlam çıkarır.		Bu düzeydeki öğrenciler, metindeki ana düşünceyi belirleyebilir, ilişkileri anlayabilir ya da çok fazla bilginin olmadığı, fazla çıkarımda bulunulmayacak durumlarda metnin belli bir bölümünden anlam çıkarır.	Ana fikri belirlemek için metindeki bilgileri bir araya getirebilir.			Bu düzeydeki öğrenciler birçok duruma karşı gelebilecek ya da çıkarımda bulunabileceği bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilir.		
	Bu düzeydeki öğrenciler yazarn amacını anlayabilir.							Bu düzeydeki öğrenciler, aşına olduğu bir konu hakkında yazılmış bir metnin ana fikrini bulur.	Öğrenciler metindeki ilgili yerlere açık bir şekilde yönlendirilmektedirler.					

sözcükler ve sonuç tümcesi ölçütleri ile PISA düzeyleri arasında herhangi bir ilgi bulunmamaktadır.

Metindilbilim somut yapıya odaklanmaktaysa da metni yalnızca yapısal açıdan ele almakla kalmaz, metnin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için bağlam odaklı çalışmaların da göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler. Metin içinde söylenen herhangi bir bilginin anlaşılabilmesi için okuyucunun amacı, niyeti, durumu ve ön bilgileri görmezden gelinemez. Okurun şema dünyası ne kadar geniş ve çeşitliyse metinden alabilecekleri de o derece genişler. Aşağıda yer alan Tablo 3'te ise PISA kazanım düzeyleri ile bağlam odaklı ölçütler ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

PISA kazanımlarına bağlam odaklı metin yapı ölçütleri açısından bakıldığında ise bütün düzeylerdeki kazanımların bilgisellik ve metinlerarasılık ile örtüştüğü görülürken kabul edilirlilik ölçütü üçüncü düzeydeki kazanıma denk gelmektedir. Amaçlılık ve durumsallık ölçütleriyle ilgili ise herhangi bir ilişkiye rastlanmamaktadır. Yukarıdaki karşılaştırmalardan hareketle denilebilir ki uluslararası düzeyde de okuma becerisi ölçülürken belirlenen kazanımlarda metindilbilimin izleri görülmektedir. Türkiye, bütün OECD ülkelerinin katıldığı uluslararası öğrenci değerlendirme sistemi PISA uygulamalarına 2000 yılından beri katılmaktadır. Ülkelerin okuma karnesi sayılabilecek bu uygulamada Türkiye'nin genellikle ortalamanın gerisinde kaldığı görülmektedir. Yakın geçmişe bakıldığında 2012'de yapılan PISA sınavında Türkiye 65 ülke arasında 42. sırada (PISA, 2013: 12) yer alırken, 2015'te yapılan sınavda Türkiye'nin 72 ülke arasında 50. sırada (PISA, 2015: 31) yer alarak daha da gerilere düştüğü görülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda okullarda verilen okuma eğitimi süreci ve içeriğinin kuramsal bir bakış açısıyla irdelenerek nerede eksik veya yetersiz kalındığının bulgulanması ve sonuçlar doğrultusunda kuramsal ve uygulamalı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Araştırma Sorusu ve Alt Problemler

Araştırmanın temel problemini, "Türkçe öğretiminde okuma etkinlikleri okuma eğitimi bağlamında metindilbilimsel ilkeleri karşılayabilmekte midir?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

- Yetkin okur niteliklerini karşılayan okuma eğitimi ölçütleri nelerdir?
- Okuma eğitimi ölçütleri ile metindilbilim odaklı metin yapı ölçütleri ne derece uyuşmaktadır?
- Türkçe ders kitaplarında okuma etkinlikleri okuma eğitimi ölçütlerini ne derece karşılamaktadır?
- Türkçe ders kitaplarında okuma etkinlikleri metin yapı ölçütlerini ne derece karşılamaktadır?
- Türkçe ders kitaplarında okuma etkinliklerinde ele alınmayan metin yapı ölçütleri okuma eğitimi ölçütlerinden hangilerinin geliştirilmemesine neden olmaktadır?
- Türkçe ders kitaplarında okuma etkinlikleri PISA okuma kazanımlarını ne oranda karşılamaktadır?

Tablo 3: PISA Düzeyleri ve Bağlam Odaklı Metin Oluşturma Ölçütlerinin Karşılaştırılması

PISA DÜZEYLERİ	Bağlam Odaklı Ölçütler				
	Amaçlılık	Kabul Edilirlik	Bilgisellik	Durumsallık	Metinlerarasılık
1B			Bu düzeydeki öğrenciler, hikâye ya da basit bir liste gibi aşına olduğu bir bağlam ya da konu hakkına yazılmış kısa, basit bir metnin içinde açıkça ifade edilmiş bir bilgiyi bulabilir.		Bu tür metinler genellikle okura bilginin tekrarlanması, resim ya da benzer sembollerin kullanılması gibi kanıtlar sunmaktadır.
1A			Bu düzeydeki öğrenciler, açıkça ifade edilen bir ya da daha fazla bağımsız bilgiyi metinde bulabilir.		Bu düzeydeki öğrenciler, metindeki bir bilgi ile yaygın olarak bilinen günlük bilgi arasında ilişki kurabilir.
2			Bu düzeydeki öğrenciler birçok duruma karşı gelebilecek ya da çıkarımda bulunabileceği bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilir.		Metnin bir özelliğine dayanarak benzer ya da farklılıkları bulabilir. Kişisel deneyim ya da tutumlarından yola çıkarak metnin dışındaki bilgilerle metnin içindeki bilgileri karşılaştırabilir, bu bilgiler arasında ilişki kurabilir.
3		Öğrenci metni bilinen veya günlük hayatta kullanılan bilgilerle ilişkilendirerek anladığını gösterir.	Bu düzeydeki öğrenciler çoklu durumlara karşılık gelebilecek bilgiler arasındaki ilişkiyi belirler ve bazı durumlarda bu ilişkiyi tanımlar. Genellikle gerekli bilgi açık olarak verilmemiş olabilir, çok fazla bilgi olabilir ya da beklentilere ters düşen veya olumsuz bir şekilde belirtilen kavramlar gibi başka engeller de olabilir.		Öğrencilerin ilişki kurmaları, karşılaştırma yapmaları ve açıklama yaparak metinleri irdelemeleri gerekmektedir ya da metnin özelliklerini yorumlayabilmeleri gerekmektedir.
4			Bu düzeydeki öğrenciler, metnin içine yerleştirilmiş bilgileri belirleyebilir ve gerekli olan bilgilere karar vererek metni düzenleyebilir. Metni anlayabilir ve aşına olmadığı bağlamlara sınıflandırmaları uyarlayabilir. Alışılmamış uzun ya da karmaşık metinler üzerinde derinlemesine bir anlayışa sahip olduğunu gösterir.		Öğrenciler kişisel bilgilerini kullanarak hipotez kurabilir ya da bir metni eleştirel bir şekilde değerlendirebilir.
5			Bu düzeydeki öğrenciler, metnin içine yerleştirilmiş bilgileri belirleyebilir ve gerekli olan bilgilere karar vererek metni düzenleyebilir. Aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilirler.		Özel bilgilere dikkat çekerek eleştirel bir değerlendirme yapabilir ve hipotez kurabilir. Beklentilere ters düşen kavramların üstesinden gelebilir.

6			Önemli bilgilerin olduğu metnin içerisinde açıkça ifade edilmemiş kavramlarla başa çıkabilir ve soyut kavramları yorumlayabilir.	Metni veya metinleri ayrıntılarıyla tam olarak anladığını gösterir ve birden fazla metinden elde ettiği bilgileri bir araya getirebilir. Birçok kriteri ve görüşü göz önünde bulundurarak ve metnin ötesinde bir anlayış sergileyerek alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilir ya da hipotezlere ulaşabilir.
---	--	--	--	--

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. “Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen, olay veya olgular hakkında, bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.” (Şimşek, 2009: 42). Bu bağlamda alan yazın taranarak önce okuma eğitimi ölçütleri belirlenmiş, bu ölçütler metindilbilimsel ölçütlerle karşılaştırılarak metindilbilimsel odaklı okuma eğitimi ölçütlerinden meydana gelen alt kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler alanda uzman üç araştırmacının görüşlerine başvurularak yeniden düzenlenmiştir. Ortaya çıkan inceleme tablosuyla Türkçe ders kitaplarındaki okuma-anlama ve değerlendirme etkinlikleri sınıflandırılmış ve elde edilen bulgular ışığında okuma etkinlikleri metindilbilimsel bağlamda değerlendirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini metin türü çeşitlendiği ve okuma anlama, çözümlenme ve değerlendirme kazanımlarının tümünü kapsadığı için Ortaokul 8.Sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise amaçlı örnekleme türlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 8.Sınıf Dörtel Yayıncılık Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan okuma metinleri için öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabında bulunan okuma etkinlikleri ile yönergeleri oluşturmaktadır. Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış araştırmacı tarafından belirlenmiş ya da daha önceden hazırlanmış bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 112).

Verilerin Toplanması

Türkçe Ders Kitabında yer alan metinler için oluşturulan okuma etkinliklerinin okuma eğitimi kapsamında metindilbilimsel bağlamda incelenebilmesi için öncelikle alanyazın taraması yapılarak okuma eğitimi ölçütleri belirlenmiştir (Ülper, 2010; Özdemir, 2000; Adalı, 2010; Karatay, 2014; Güneş, 2013; Özbay 2009; Sever, 2003; Temizkan, 2009; Demirel,1999; Yıldız, 2013; Günay, 2003; Göktürk,2010; Cemiloğlu, 2009; Öztürk, 2007; Akyol, 2006). Daha sonra okuma eğitimi ölçütleri ile metin yapı/oluşturma ölçütlerinin (Dilidüzgün, 2010) ne derece uyduğunu bulgulamak için bir karşılaştırma tablosu oluşturulmuştur. Bu inceleme tablosu için özellikle okuma becerisi üzerine çalışmaları olan üç alan uzmanından görüş alınarak tabloya son şekli verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Metin Yapı/Oluşturma Ölçütleri ve Okuma Eğitimi Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Metin Yapı Ölçütleri	Okuma Eğitimi Ölçütleri
Dilbilgisel Bağlılık Gönderim, Bağlaçlar, Değiştirim, Eksilti, Koşutluk Zaman ve Görünüş	1. Dilbilgisel bağlaşıklık yoluyla metnin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama. 1.1. Tümcelerin önermelerini anlama. 1.2. Tümce içi ve tümceler arası bağlantı öğelerinin işlevini fark etme. 1.3. Tümceler arası zaman, kip, çatı ve görünüş özelliklerini fark etme. 1.4. Düşüncenin yönünü değiştiren, düşüncüyü açıklayan, destekleyen ifadeleri fark etme.
Sözcüksel Bağlılık Eşdizimsel Örüntüleme, Yinelemeler	2. Sözcüksel bağlaşıklık yoluyla metin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama. 2.1. Okuduğunu anlamaya yardımcı olması için bağlamsal ipuçlarını kullanma. 2.2. Metindeki anlamı bilinmeyen kelime ve kelime gruplarını tahmin etme. 2.3. Yüzeysel metindeki anlamca ilişkili sözcükleri belirleme. 2.4. Yüzeysel metinde yer alan kavramlarla ilgili soruları yanıtlayabilme. 2.5. Metinde tekrarlanan kavramı saptayabilme.
İşlev	3. Metin türüne uygun bir okuma amacı belirleme. 3.1. Metnin yazılış amacını çıkartma.
Ama- ca Uy- gun- luk	3.2. Okuduğu metnin içeriğinin okuma amacına uygun olup olmadığını sorgulama.
Başlık, Konu, Anahtar sözcükler	4. Metinden içerikle ilgili önemli noktaları çıkarabilme. 4.1. Metnin biçimsel ve içeriksel özelliklerine göz atarak metnin konusunu tahmin etme. 4.2. Metnin konusunu belirleme. 4.3. Metne uygun başka bir başlık bulma. 4.4. Metnin başlığı ile konusunun uygunluğunu değerlendirme. 4.5. Metinde açıkça ifade edilmiş bilgiyi anlama. 4.6. Metnin konusunu yansıtan anahtar sözcükleri belirleme. 4.7. Metnin konu sürekliliğini fark etme/izleme.
Ana Düşünce	5. Metnin ana düşüncesini/duygusunu yakalayabilme. 5.1. Metnin ana düşüncesini/duygusunu belirleme. 5.2. Ana düşüncüyü yardımcı düşüncelerden ayırabilme. 5.3. Metnin derin yapısına inebilme (Niçin ve Nasıl). 5.4. Metindeki olayları veya durumları ilişkilendirerek, karşılaştırarak ve açıklayarak metni yorumlama/değerlendirme. 5.5. Metinde açıkça ifade edilmemiş bilgiyi anlama.
İçerik Şeması	6. Metni bölümlere ayırabilme. 6.1. Metnin yardımcı düşüncelerini saptama. 6.2. Düşüncüyü açıklayan, örnekleyen, tanımlayan reddeden, betimleyen, karşılaştıran ifadeleri bulma. 6.3. Metnin duygusal ve düşünsel gelişimini (yere ya da zamana göre düzenleniş biçimini; neden-sonuç ilişkisine göre düzenlenişini) gösterebilme. 6.4. Metnin bölümlerini fark etme. 7. Metinde boş bırakılan bölümü metnin anlamsal çerçevesi içinde kalarak tamamlama. 7.1. Metnin sonrasına ilişkin kişi, olay, durum ya da gelişmeler hakkında doğru tahminlerde bulunma. 7.2. Metinde çelişkili bir bilgiyle karşılaşınca daha önce anladıklarını kontrol etme. 7.3. Metni yapılacak küçük değişikliklerden sonra da kavrama.

Biçem Sözdizimsel Düziem Ögeleri	8. Metin türüne özgü dilisel özelliklerin ayırımına varabilme. 8.1. Metinde geçen yinelemelerin anlatıma olan katkısını fark etme. 8.2. Tümce türlerinin metnin türünü oluşturmadaki işlevini fark edebilme. 8.3. Sözcük türlerinin metin türüne uygunluğunu değerlendirebilme. 8.4. Dilbilgisel kullanımların metin türüne uygunluğunu ayırt edebilme.
Biçem Anlamsal Düziem Ögeleri	9. Metin türüne özgü anlatımsal özelliklerin ayırımına varabilme. 9.1. Anlatımın kimin ağzından yapıldığını saptama. 9.2. Yazarın seçtiği konuya karşı takındığı tutumu metnin dil ve anlatım özelliğinden çıkarabilme. 9.3. Yazarın tavrını (resmi, samimi) saptama. 9.4. Özel veya nesnel tümcelerin farkında olma. 9.5. Metnin sözcük örgüsünü oluşturan ögeleri, bunların temel, yan, değişmeceli anlamlarını metin içindeki konumuna göre adlandırabilme 9.6. Noktalama işaretleri, kalın ve yatık yazıların işlevini/nedenlerini fark etme. 9.7. Örtük anlamı çıkarma. 9.8. Metinden hareketle çıkarımlar yapabilme.
Özet	10. Okuduklarını kendi sözcükleriyle özetleyebilme. 10.1. Metindeki gerekli bilgileri tarama ve metindeki önemsiz detayları fark etme. 10.2. Metindeki önemli bilgiyi ya da ana noktayı saptama. 10.3. Metindeki benzerlikleri ve farklılıkları genelleyerek kendi sözcükleriyle ifade etme. 10.4. Metnin ana ve yardımcı düşüncelerini belli bir düzen içinde vererek özet metin oluşturma.
Üstyapı	11. Metnin şematik yapısına ilişkin özellikleri belirleme. 11.1. Metnin yapısal özelliğinin ayırımına varma. 11.2. Metin türüne uygun kategorileri bulma. 11.3. Metni oluşturan kategorilerin biçimsel ve içeriksel olarak türe uygunluğunu değerlendirebilme.
Bilgisellik	12. Metnin sunduğu yeni bilgileri fark edebilme. 12.1. Algılamadığımız düşüncelere karşı eleştirel bir tutum takınabilme. 12.2. Aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilme. 12.3. Önemli bilgilerin olduğu metnin içerisinde açıkça ifade edilmemiş kavramlarla başa çıkabilme.
Kabul Edilirlik	13. Artalan bilgisini kullanarak metni değerlendirme. 13.1. Metinde işlenen düşünce veya bilginin günlük hayattaki geçerliliğini kontrol etme.
Metinlerarasılık	13.2. Metinde geçen şekil, resim ve tablo gibi görsellerden yararlanma. 13.3. Metinde geçen terimler, göndermeler hakkında bilgi sahibi olma. 13.4. Birçok duruma karşılık gelebilecek bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilme ve tanımlayabilme. 13.5. Metinde sunulan bilgiyi eleştirerek analiz etme ve değerlendirme. 13.6. Metnin ötesine geçerek, alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilme ya da hipotezlere ulaşabilme. 14. Birden fazla metinden elde ettiği bilgileri bir araya getirebilme. 14.1. Metinle okuduğu başka bir metin arasında ilişki kurma. 14.2. Farklı metinlerden belli bir konudaki benzer/farklı bilgileri bir araya getirebilme.
Durumsallık	15. Okumayı bir öğrenme, dinlenme veya eğlenme aracı olarak kullanabilme. 15.1. İçinde bulunduğu duruma uygun metin seçme. 15.2. Okuduğu metinde duruma uygun bilgileri seçme.

İncelenen ders kitabında bu tabloya göre çözümlenecek okuma etkinliklerinin hazırlandığı metin türlerine ve sayılarına bakıldığında; makale, anı ve deneme türünde üç; şiir ve hikâye türünde iki; söyleşi, gezi yazısı, röportaj, tiyatro ve roman türlerinde birer okuma metni olduğu görülmüştür; altı dinleme metni inceleme dışında tutulmuştur. Toplamda on sekiz okuma metnine ait, Öğrenci Çalışma Kitabı'nda 76 etkinlik, Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda ise 204 yönerge olmak üzere toplamda 280 inceleme birimi bulunmaktadır. Bir etkinlikle birden çok okuma ölçütünün karşılanabildiği durumlar göz önüne alındığı için kitapta toplamda 333 uygulama çalışması yapılmış gibi görünmektedir.

Verilerin analizi

Verilerden elde edilen bulgular için betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analizde veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.224). Okuma etkinliklerinde metin yapı/oluşturma ölçütleri ve okuma ölçütleri için yapılan okuma etkinliklerinin sıklık sayısına bakılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda okuma etkinlikleri ile karşılanamayan okuma eğitimi ölçütleri, dolayısıyla metin yapı ölçütleri belirlenmiştir.

BULGULAR

Bulgularda öncelikle ders kitabındaki okuma etkinliklerinin metin yapı ölçütlerini karşılama durumu ele alınmıştır. Ders kitabında hiç yer verilmeyen metin yapı ölçütlerinin okuma eğitimi ölçütlerinden hangilerinin geliştirilememesine neden olduğu saptandıktan sonra geliştirilemeyen okuma eğitimi ölçütlerinin PISA okuma düzeylerinden hangilerine denk geldiği bulgulanmıştır.

Tablo 5'te, incelenen ders kitabındaki okuma etkinliklerinin, metin yapı/oluşturma ölçütleri ve okuma eğitimi ölçütlerini karşılama durumu yer almaktadır.

Tablo 5: 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Okuma Etkinliklerinin Metin Yapı/Oluşturma Ölçütleri ve Okuma Eğitimi Ölçütlerini Karşılama Durumu

Metin Yapı Ölçütleri	Okuma Eğitimi Ölçütleri	Sıklık Sayısı
Dilbilgisel Bağlılık, Gönderim, Bağlaçlar, Değiştirim, Eksilti, Koşutluk, Zaman ve Görünüş	1. Dilbilgisel bağlaşıklık yoluyla metnin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama. 1.1. Tümcelerin önermelerini anlama. 1.2. Tümce içi ve tümceler arası bağlantı öğelerinin işlevini fark etme. 1.3. Tümceler arası zaman, kip, çatı ve görünüş özelliklerini fark etme. 1.4. Düşüncenin yönünü değiştiren, düşünceyi açıklayan, destekleyen ifadeleri fark etme.	2 0 0 1
Sözcüksel Bağlılık, Eşdizimsel Örnekleme, Yinelemeler	2. Sözcüksel bağlaşıklık yoluyla metin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama. 2.1. Okuduğunu anlamaya yardımcı olması için bağlamsal ipuçlarını kullanma. 2.2. Metindeki anlamı bilinmeyen kelime ve kelime gruplarını tahmin etme. 2.3. Yüzey metindeki anlamca ilişkili sözcükleri belirleme. 2.4. Yüzey metinde yer alan kavramlarla ilgili soruları yanıtlayabilme. 2.5. Metinde tekrarlanan kavramı saptayabilme.	18 12 3 0
İşlev	3. Metin türüne uygun bir okuma amacı belirleme. 3.1. Metnin yazılış amacını çıkartma.	2
Amaca Uygunluk	3.2. Okuduğu metnin içeriğinin okuma amacına uygun olup olmadığını sorgulama.	0

Başlık, Konu, Anahtar sözcükler	4. Metinden içerikle ilgili önemli noktaları çıkarabilme. 4.1. Metnin biçimsel ve içeriksel özelliklerine göz atarak metnin konusunu tahmin etme. 4.2. Metnin konusunu belirleme. 4.3. Metne uygun başka bir başlık bulma. 4.4. Metnin başlığı ile konusunun uygunluğunu değerlendirme. 4.5. Metinde açıkça ifade edilmiş bilgiyi anlama. 4.6. Metnin konusunu yansıtan anahtar sözcükleri belirleme. 4.7. Metnin konu sürekliliğini fark etme/izleme.	2 8 3 2 18 7 1
Ana Düşünce	5. Metnin ana düşüncesini/duygusunu yakalayabilme. 5.1. Metnin ana düşüncesini/duygusunu belirleme. 5.2. Ana düşünceyi yardımcı düşüncelerden ayırabilme. 5.3. Metnin derin yapısına inebilme (Niçin ve Nasıl). 5.4. Metindeki olayları veya durumları ilişkilendirerek, karşılaştırarak ve açıklayarak metni yorumlama/değerlendirme. 5.5. Metinde açıkça ifade edilmemiş bilgiyi anlama.	14 2 8 16 14
İçerik Şeması	6. Metni bölümlere ayırabilme. 6.1. Metnin yardımcı düşüncelerini saptama. 6.2. Düşünceyi açıklayan, örnekleyen, tanımlayan reddeden, betimleyen, karşılaştıran ifadeleri bulma. 6.3. Metnin duygusal ve düşünsel gelişimini (yere ya da zamana göre düzenleniş biçimini; neden-sonuç ilişkisine göre düzenlenişini) gösterebilme. 6.4. Metnin bölümlerini fark etme. 7. Metinde boş bırakılan bölümü metnin anlamsal çerçevesi içinde kalarak tamamlama. 7.1. Metnin sonrasına ilişkin kişi, olay, durum ya da gelişmeler hakkında doğru tahminlerde bulunma. 7.2. Metinde çelişkili bir bilgiyle karşılaşınca daha önce anladıklarımızı kontrol etme. 7.3. Metni yapılacak küçük değişikliklerden sonra da kavrama.	2 9 6 4 3 0 0
Bicem Sözdizimsel Düzen Ögeleri	8. Metin türüne özgü dilsel özelliklerin ayırımına varabilme. 8.1. Metinde geçen yinelemelerin anlatıma olan katkısını fark etme. 8.2. Tümce türlerinin metnin türünü oluşturmadaki işlevini fark edebilme. 8.3. Sözcük türlerinin metin türüne uygunluğunu değerlendirebilme. 8.4. Dilbilgisel kullanımların metin türüne uygunluğunu ayırt edebilme.	2 0 1 2
Bicem Anlamsal Düzen Ögeleri	9. Metin türüne özgü anlatımsal özelliklerin ayırımına varabilme. 9.1. Anlatımın kimin ağzından yapıldığını saptama. 9.2. Yazarın seçtiği konuya karşı takındığı tutumu metnin dil ve anlatım özelliğinden çıkarabilme. 9.3. Yazarın tavrını (resmî, samimi) saptama. 9.4. Özne veya nesnel tümcelerinin farkında olma. 9.5. Metnin sözcük örgüsünü oluşturan ögeleri, bunların temel, yan, değişmeceli anlamlarını metin içindeki konumuna göre adlandırabilme. 9.6. Noktalama işaretleri, kalın ve yatık yazıların işlevini/nedenlerini fark etme. 9.7. Örtük anlamı çıkarma. 9.8. Metinden hareketle çıkarımlar yapabilme.	7 0 3 6 9 0 2 15
Üstyapı	11. Metnin şematik yapısına ilişkin özellikleri belirleme. 11.1. Metnin yapısal özelliğinin ayırımına varma. 11.2. Metin türüne uygun kategorileri bulma. 11.3. Metni oluşturan kategorilerin biçimsel ve içeriksel olarak türe uygunluğunu değerlendirebilme.	9 9 6
Özet	10. Okuduklarını kendi sözcükleriyle özetleyebilme. 10.1. Metindeki gerekli bilgileri tarama ve metindeki önemsiz detayları fark etme. 10.2. Metindeki önemli bilgiyi ya da ana noktayı saptama. 10.3. Metindeki benzerlikleri ve farklılıkları genelleyerek kendi sözcükleriyle ifade etme. 10.4. Metnin ana ve yardımcı düşüncelerini belli bir düzen içinde vererek özet metin oluşturma.	0 3 0 2

Bilgisellik	12. Metnin sunduğu yeni bilgileri fark edebilme. 12.1. Algılamadığımız düşüncelere karşı eleştirel bir tutum takınabilme. 12.2. Aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilme 12.3. Önemli bilgilerin olduğu metnin içerisinde açıkça ifade edilmemiş kavramlarla başa çıkabilme	0 0 1
	13. Artalan bilgisini kullanarak metni değerlendirme. 13.1. Metinde işlenen düşünce veya bilginin günlük hayattaki geçerliliğini kontrol etme.	16
	13.2. Metinde geçen şekil, resim ve tablo gibi görsellerden yararlanma. 13.3. Metinde geçen terimler, göndermeler hakkında bilgi sahibi olma. 13.4. Birçok duruma karşılık gelebilecek bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilme ve tanımlayabilme. 13.5. Metinde sunulan bilgiyi eleştirerek analiz etme ve değerlendirme. 13.6. Metnin ötesine geçerek, alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilme ya da hipotezlere ulaşabilme.	5 0 0 3 0
Metinlerarasılık	14. Birden fazla metinden elde ettiği bilgileri bir araya getirebilme. 14.1. Metinle okuduğu başka bir metin arasında ilişki kurma. 14.2. Farklı metinlerden belli bir konudaki benzer/farklı bilgileri bir araya getirebilme.	16 15
	15. Okumayı bir öğrenme, dinlenme veya eğlenme aracı olarak kullanabilme. 15.1. İçinde bulunduğu duruma uygun metin seçme. 15.2. Okuduğu metinde duruma uygun bilgileri seçme.	14 12
Durum-sallık		
Toplam		333

Tablo 5'den hareketle okuma etkinliklerinin okuma eğitimi ölçütleri bağlamında metin yapı/oluşturma ölçütlerini karşılama yeterliği için aşağıda değerlendirmeler yapılabilir:

Dilbilgisel bağlaşıklık yoluyla metnin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama ölçütü için tümcelerin önermelerini anlamayla ilgili iki; düşüncenin yönünü değiştiren, düşüncüyü açıklayan, destekleyen ifadeleri fark etme ile ilgili bir uygulama çalışması bulunurken tümce içi ve tümceler arası bağlantı öğelerinin işlevini fark etme ve tümceler arası zaman, kip, çatı ve görünüş özelliklerini fark etme ile ilgili hiçbir çalışma bulunmamaktadır. *Sözcüksel bağdaşıklık* yoluyla metin bölümleri arasında kurulan bağlantıları anlama ölçütü için okuduğunu anlamaya yardımcı olması için bağlamsal ipuçlarını kullanmayla ilgili on sekiz; metindeki anlamı bilinmeyen kelime ve kelime gruplarını tahmin etme ilgili on iki; yüzey metindeki anlamca ilişkili sözcükleri belirleme ile ilgili üç; yüzey metinde yer alan kavramlarla ilgili soruları yanıtlayabilme ile ilgili on sekiz uygulama çalışması bulunurken metinde tekrarlanan kavramı saptayabilme ile ilgili hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

İşlev bağlamında; metin türüne uygun bir okuma amacı belirleme ölçütü için metnin yazılış amacını çıkartmayla ilgili sadece iki uygulama çalışması bulunmaktadır. *Amaca uygunluk bağlamında;* okuduğu metnin içeriğinin okuma amacına uygun olup olmadığını sorgulama ile ilgili hiçbir uygulama çalışması bulunmamaktadır. *Başlık, konu ve anahtar sözcükler bağlamında;* metinden içerikle ilgili önemli noktaları çıkarabilme ölçütü için metnin biçimsel ve içeriksel özelliklerine göz atarak metnin konusunu tahmin etmeyle ilgili hazırlanan iki, metnin konusunu belirlemeyle ilgili sekiz, metne uygun başka bir başlık bulmayla ilgili üç, metnin başlığı ile konusunun uygunluğunu değerlendirme ile ilgili iki uygulama çalışması bulunmaktadır. Metinde açıkça ifade edilmiş bilgiyi anlamayla ilgili on sekiz, metnin konusunu yansıtan anahtar sözcükleri belirlemeyle ilgili yedi ve metnin konu sürekliliğini fark etme/izleme ile ilgili bir uygulama çalışması

bulunmaktadır.

Ana düşünce bağlamında; metnin ana düşüncesini/duygusunu belirlemeyle ilgili on dört; ana düşünceyi yardımcı düşüncelerden ayırabilmeyle ilgili iki; metnin derin yapısına inebilmeyle ilgili sekiz; metindeki olayları veya durumları ilişkilendirerek, karşılaştırarak ve açıklayarak metni yorumlama/değerlendirme ile ilgili on altı; metinde açıkça ifade edilmemiş bilgiyi anlamayla ilgili on dört uygulama çalışması bulunmaktadır.

İçerik şeması bağlamında; metni bölümlere ayırabilme ölçütü için metnin yardımcı düşüncelerini saptamayla ilgili iki; düşünceyi açıklayan, örnekleyen, tanımlayan reddeden, betimleyen, karşılaştıran ifadeleri bulmayla ilgili dokuz; metnin duygusal ve düşünsel gelişimini (yere ya da zamana göre düzenleniş biçimini; neden-sonuç ilişkisine göre düzenlenişini) gösterebilmeyle ilgili altı; metnin bölümlerini fark etmeyle ilgili dört uygulama çalışması bulunurken metinde boş bırakılan bölümü metnin anlamsal çerçevesi içinde kalarak tamamlama ölçütü için metnin sonrasına ilişkin kişi, olay, durum ya da gelişmeler hakkında doğru tahminlerde bulunmayla ilgili üç; metinde çelişkili bir bilgiyle karşılaşınca daha önce anladıklarını kontrol etme ve metni yapılacak küçük değişikliklerden sonra da kavramayla ilgili hiçbir uygulama çalışması bulunmamaktadır.

Biçem bağlamında; metin türüne özgü dilsel özelliklerin ayırımına varabilme ölçütü için metinde geçen yinelemelerin anlatıma olan katkısını fark etmeyle ilgili iki; sözcük türlerinin metin türüne uygunluğunu değerlendirebilmeyle ilgili bir; dilbilgisel kullanımların metin türüne uygunluğunu ayırt edebilmeyle ilgili iki uygulama çalışması bulunurken tümce türlerinin metnin türünü oluşturmadaki işlevini fark edebilmeyle ilgili hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca metin türüne özgü anlatımsal özelliklerin ayırımına varabilme ölçütü için metinden hareketle çıkarımlar yapabilemeyle ilgili on beş; metnin sözcük örgüsünü oluşturan öğeleri, bunların temel, yan, değişmeceli anlamlarını metin içindeki konumuna göre adlandırabilmeyle ilgili dokuz; anlatımın kimin ağzından yapıldığını saptamayla ilgili yedi; öznel veya nesnel tümcelerin farkında olmayla ilgili altı; yazarın tavrını (resmî, samimi) saptamayla ilgili üç; örtük anlamı çıkarmayla ilgili iki çalışmaya yer verilirken yazarın seçtiği konuya karşı takındığı tutumu metnin dil ve anlatım özelliğinden çıkarabilme ve noktalama işaretleri, kalın ve yatık yazıların işlevini/nedenlerini fark etmeyle ilgili hiçbir çalışmaya yer verilmemiştir. *Özet bağlamında;* okuduklarını kendi sözcükleriyle özetleyebilme ölçütü için metindeki önemli bilgiyi ya da ana noktayı saptamayla ilgili üç, metnin ana ve yardımcı düşüncelerini belli bir düzen içinde vererek özet metin oluşturmayla ilgili iki uygulama çalışması bulunurken metindeki gerekli bilgileri tarama ve metindeki önemsiz detayları fark etme ve metindeki benzerlikleri/farklılıkları genelleyerek kendi sözcükleriyle ifade etmeyle ilgili hiçbir çalışma yer verilmiştir.

Üstyapı bağlamında; metnin şematik yapısına ilişkin özellikleri belirleme ölçütü için metnin yapısal özelliğinin ayırımına varma ve metin türüne uygun kategorileri bulmayla ilgili dokuz, metni oluşturan kategorilerin biçimsel ve içeriksel olarak türe uygunluğunu değerlendirebilmeyle ilgili altı uygulama çalışması bulunmaktadır.

Bilgisellik bağlamında; metnin sunduğu yeni bilgileri fark edebilme ölçütü için önemli bilgilerin olduğu metnin içerisinde açıkça ifade edilmemiş kavramlarla başa çıkabilmeyle ilgili bir uygulama çalışması mevcutken algılamadığımız düşüncelere karşı eleştirel bir tutum takınabilme ve aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilmeyle ilgili hiçbir uygulama çalışmasına rastlanılmamıştır.

Kabul edirlilik bağlamında; artalan bilgisini kullanarak metni değerlendirme ölçütü için

metinde işlenen düşünce veya bilginin günlük hayattaki geçerliliğini kontrol etmeyle ilgili on altı uygulama çalışması vardır.

Metinlerarasılık bağlamında; artalan bilgisini kullanarak metni değerlendirme ölçütü için metinde geçen şekil, resim ve tablo gibi görsellerden yararlanmayla ilgili beş; metinde sunulan bilgiyi eleştirerek analiz etme ve değerlendirmeye ilgili üç uygulama çalışması bulunurken metinde geçen terimler, göndermeler hakkında bilgi sahibi olma; birçok duruma karşılık gelebilecek bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilme/tanımlayabilme ve metnin ötesine geçerek, alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilme ya da hipotezlere ulaşabilmeyle ilgili hiçbir uygulama çalışması bulunmamaktadır. Ayrıca birden fazla metinden elde ettiği bilgileri bir araya getirebilme ölçütü için metinle okuduğu başka bir metin arasında ilişki kurmayla ilgili on altı, farklı metinlerden belli bir konudaki benzer/farklı bilgileri bir araya getirebilmeyle ilgili on beş uygulama çalışmasına yer verildiği görülmektedir.

Durumsallık bağlamında; okumayı bir öğrenme, dinlenme veya eğlenme aracı olarak kullanabilme ölçütü için içinde bulunduğu duruma uygun metin seçmeyle ilgili on dört, okuduğu metinde duruma uygun bilgileri seçmeyle ilgili on iki uygulama çalışmasına yer verilmiştir.

Tablo 6'da ise Türkçe ders kitabında hiç yer verilmeyen okuma etkinliklerinin hangi metin yapı ölçütleri ve PISA okuma kazanım düzeylerine karşılık geldiği gösterilmektedir.

Tablo 6: Kitapta Hiç Yer Verilmeyen Okuma Eğitimi Ölçütlerinin Metin Yapı Ölçütleri ve PISA Kazanım Düzeyleri ile İlişkisi

Metin Yapı Ölçütleri	Kitapta Hiç Yer Verilmeyen Okuma Eğitimi Ölçütleri	PISA
Dilbilgisel Bağlılık	1.2.Tümce içi ve tümceler arası bağlantı öğelerinin işlevini fark etme.	1B 1A
Sözcüksel Bağlılık	2.5. Metinde tekrarlanan bilgiyi saptayabilme.	1B, 2, 3, 6
Amaca Uygunluk	3.2. Okuduğu metnin içeriğinin okuma amacına uygun olup olmadığını sorgulama.	1A
İçerik Şeması	7.2. Metinde çelişkili bir bilgiyle karşılaşınca daha önce anladıklarımı kontrol etme. 7.3. Metni yapılacak küçük değişikliklerden sonra da kavrama.	4, 5, 6
Bıçem	8.2. Tümce türlerinin metin türünü oluşturmadaki işlevini fark edebilme. 9.2. Yazarın seçtiği konuya karşı takındığı tutumu metnin dil ve anlatım özelliğinden çıkarabilme. 9.6. Noktalama işaretleri, kalın ve yatık yazıların işlevini/nedenlerini fark etme.	4
Özet	10.1. Metindeki gerekli bilgileri tarama ve metindeki önemsiz detayları fark etme. 10.3. Metindeki benzerlikleri ve farklılıkları genelleyerek kendi sözcükleriyle ifade etme	4, 5
Bilgisellik	12.1. Algılamadığımız düşüncelere karşı eleştirel bir tutum takınabilme. 12.2. Aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilme.	Bütün düzeyler 4,5,6
Metinlerarasılık	13.6. Metnin ötesine geçerek, alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilme ya da hipotezlere ulaşabilme. 13.3. Metinde geçen terimler, göndermeler hakkında bilgi sahibi olma. 13.4. Birçok duruma karşılık gelebilecek bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilme ve tanımlayabilme.	Bütün düzeyler

Dilbilgisel bağlaşıklık bağlamında; tümce içi ve tümceler arası bağlantı öğelerinin işlevini fark etme ve tümceler arası zaman, kip, çatı ve görünüş özelliklerini fark etme okuma ölçütleri için hiçbir çalışma olmaması PISA’da tanımlanan 1B (Okur birbirine yakın bilgiler arasında basit ilişkiler kurabilir.) ve 1A (Öğrenciler metindeki ilgili yerlere açık bir şekilde yönlendirilmektedirler.) düzeyindeki işlemlerin gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

Sözcüksel bağdaşıklık bağlamında; metinde tekrarlanan bilgiyi saptayabilme okuma ölçütü için hiç çalışma bulunmaması PISA’da tanımlanan 1B (Bu düzeydeki öğrenciler, hikâye ya da basit bir liste gibi aşına olduğu bir bağlam ya da konu hakkına yazılmış kısa, basit bir metnin içinde açıkça ifade edilmiş bir bilgiyi bulabilir.), 2.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler, metnin belli bir bölümünden anlam çıkarır.), 3.düzye (Öğrencilerin benzer ve farklılıkları bulabilmek ve sınıflandırabilmek için birçok özelliği dikkate almaları gerekmektedir. Öğrencilerin ilişki kurmaları, karşılaştırma yapmaları ve açıklama yaparak metinleri irdelemeleri gerekmektedir.) ve 6.düzye (Bu düzeyde yer alan öğrenciler, detaylı bir şekilde benzerlikleri ve farklılıkları bulabilir ve çıkarımlarda bulunabilir. Metindeki önemsiz detayları fark edebilir.) işlemlerin gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

Amaca uygunluk bağlamında; okuduğu metnin içeriğinin okuma amacına uygun olup olmadığını sorgulama ölçütü için kitapta hiçbir uygulama çalışması bulunmamaktadır. PISA 1A düzeyinde tanımlanan “Bu düzeydeki öğrenciler yazarın amacını anlayabilir.” kazanımı yazarın amacını vurgularken okurun amacına dair herhangi bir kazanım yer almamaktadır. Açıkça ifade edilmiş bilginin bulunmasına yönelik kazanımların ise PISA’nın 2.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler, çok fazla bilginin olmadığı, fazla çıkarımda bulunulmayacak durumlarda metnin belli bir bölümünden anlam çıkarır.) yer aldığı görülmektedir.

İçerik şeması bağlamında; metinde çelişkili bir bilgiyle karşılaşınca daha önce anladıklarını kontrol etme ve metni yapılacak küçük değişikliklerden sonra da kavrama ölçütleri için hiçbir çalışma bulunmaması PISA’nın 4.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler, metne yerleştirilmiş bilgileri belirleyebilir ve gerekli olan bilgilere karar vererek metni düzenleyebilir.), 5.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler, metnin içine yerleştirilmiş bilgileri belirleyebilir ve gerekli olan bilgilere karar vererek metni düzenleyebilir.) ve 6.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler metindeki önemsiz detayları fark edebilir ve analiz edebilir.) kazanımların gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

Biçem bağlamında; tümce türlerinin metin türünü oluşturmadaki işlevini fark edebilme ve yazarın seçtiği konuya karşı takındığı tutumu metnin dil ve anlatım özelliğinden çıkarabilme ölçütleri için de hiçbir uygulama çalışması bulunmaması PISA’nın 4.düzye (Bu düzeydeki öğrenciler, metni bir bütün olarak ele alıp dil farklılıklarını yorumlayabilir.) kazanımın gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Noktalama işaretleri, kalın ve yatık yazıların işlevini/nedenlerini fark etme ölçütü için kitapta hiçbir çalışmaya rastlanmamakla birlikte kitapta noktalama işaretleri işlenen metinlerden bağımsız, başlı başına bir konu olarak sunulmuş, metin türleriyle ilişkisi sorgulanmamıştır.

Özet bağlamında; kitapta özetle ilgili birçok uygulama bulunmasına rağmen hemen hemen bütün etkinlikler “Metnin özetini çıkarınız.” ya da “Metinde önemli gördüğünüz noktaları defterlerinize yazınız.” şeklinde oluşturulmuştur. “Özetlemede gerekli bilgiyi ve detayı fark etme, ana noktayı saptama, benzerlikleri ve farklılıkları genelleme” öğrencilerin özet çıkarmada temel prensipler olan büyük ölçekli kuralları işletebilecekleri

etkinlikler sayı ve içerik olarak yeterli değildir. Bu durumda PISA'nın 4. ve 5.düzeyinde yer alan (Bu düzeydeki öğrenciler, gerekli olan bilgilere karar vererek metni düzenleyebilir.) kazanım da gerçekleştirilememektedir.

Bilgisellik bağlamında; önemli bilgilerin olduğu metnin içerisinde açıkça ifade edilmemiş kavramlarla başa çıkabilme ölçütü için yalnızca bir uygulama çalışmasına yer verilirken algılamadığımız düşüncelere karşı eleştirel bir tutum takınabilme ve aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilme ölçütleri için herhangi bir uygulama çalışmasına rastlanmamıştır.

Metinlerarasılık bağlamında; metnin ötesine geçerek, alışlagelmiş konuların dışındaki metinler üzerinde eleştirel bir değerlendirme yapabilme ya da hipotezlere ulaşabilme; metinde geçen terimler, göndermeler hakkında bilgi sahibi olma ve birçok duruma karşılık gelebilecek bir bilgiyi ya da daha fazla bilgiyi metinde bulabilme/tanımlayabilme ölçütleri için hiçbir uygulama çalışmasının hazırlanmaması PISA'nın her düzeyinde - basitten karmaşığa doğru- karşımıza çıkan metinlerarası ilişkilerin kurulamamasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Araştırmada, Türkçe Ders Kitabındaki okuma etkinliklerinin metin yapı ölçütlerini yeterince karşılayamadığı gözlemlenmiştir; bu nedenle de okuma eğitimini gerçekleştirici nitelikte ve yeterlilikte olduklarını söylemek oldukça güçtür. Okuma etkinlikleri; genelde sözcüksel bağdaşıklık, konu/içerik ve ana düşünce üzerine yoğunlaşarak hazırlanmıştır. Ancak; bu bağlamdaki etkinliklerde de öğrencilerin bu bilgileri çıkarması için gereken metnin biçimsel ve içeriksel özelliklerini çözümleyici çalışmalar yapılmadığından söz konusu ölçütler kapsamında okuma becerisi için gerekli metin edinci geliştirilememektedir. Öğrenciler; metni okumadan önce metinde ne arayacaklarını bilerek metne yaklaşmaya, metni okuduktan sonra metnin okuma amaçlarına uygun olup olmadığını sorgulamaya alıştırmalıdır. Ayrıca, Türkçe ders kitaplarında okuma etkinliklerine karşılık gelen metin yapı ölçütlerinin genelde PISA'nın ilk düzeylerinde yer aldığı (1A, 1B, 2, 3), yeterince ele alınmayan içerik şeması, biçem, özet gibi metin yapı ölçütlerinin PISA'da daha üst düzeylerde (4, 5, 6) olduğu görülmektedir.

Özetleme becerisi üzerinde yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Özet bağlamında; kitaptaki hiçbir etkinlikte metindeki gerekli bilginin taranması; önemsiz detayların -örneklerin, konuşmaların- metinden atılarak silme işleminin yapılması; metindeki benzerliklerin veya farklılıkların genellenmesi için görev odaklı yönergeler söz konusu değildir. Özeti de bir metin türü olduğu göz önünde bulundurularak öğrenciler iyi ve kötü özet örneklerini inceleme metinleri olarak kitaplarında görmelidir. Özet yazmak PISA'nın üst düzeylerinde yer alan bir kazanımdır. Bütüncül düşünceyi ve metin üzerinde işlem yapabilmeyi gerekli kılar. Bu sebeple özet çalışmaları görev odaklı hazırlanmalıdır.

Metinlerin okunma sebebi yeni bilgiler elde etmek ve okuma eğitiminin asıl amacı da kişiye gerekli bilgiyi bulacağı metinleri ayırt etme yetisi kazandırmaktır. PISA'nın her düzeyinde -basitten karmaşığa doğru artarak- 1B, 1A,2 ve 3. düzeylerde aşına olunan ifadeleriyle bilgisellik vurgusu varken, 4, 5 ve 6. düzeylerde aşına olunmayan ifadesi vurgulanmaktadır. Bu durumun önemi göz ardı edilmemeli, öğrenciler aşına olmadıkları kavramlarla sık sık karşılaştırılarak bunlarla başa çıkmayı ve bunları kullanmayı öğrenmelidir. Algılanması zor ve aşına olunmayan bilgileri içinde barındıran metinlerin ders kitaplarında sayıca az bulunması, üzerinde düşünülmesi gereken bir başka konudur. Gelişen bilgi toplumunda geçmişin ve geleceğin kavramlarını bilmek, algılamak,

bilmeye hevesli olmak eleştirel düşüncenin yolunu açacaktır. Kitaplara alınan metinlerde öğrencileri araştırmaya, yeni kavramlarla başa çıkmaya yönlendirecek metinlerin ve uygulama çalışmalarının sayısının artırılması gerekmektedir.

PISA'nın 5.düzeyinde yer alan "Özel bilgilere dikkat çekerek eleştirel bir değerlendirme yapabilir ve hipotez kurabilir. Aşına olmadıkları bağlamları ayrıntılarıyla anlayabilirler. Beklentilere ters düşen kavramların üstesinden gelebilir." ifadesinden de hareketle öğrencilerin; mitolojik, fantastik, bilimkurgu ve kurgu dışı konuları içeren metinlerle daha çok karşılaştırılması gerekmektedir. Bağlam odaklı metin oluşturma ölçütlerinden bilgisellik ve metinlerarasılık okuma eğitiminde önemli bir yere sahip olmasına ve PISA'nın her düzeyinde yer almasına rağmen Türkçe ders kitabında bu ölçütlere yönelik olarak hazırlanan okuma etkinlikleri nitelik açısından son derece sınırlıdır. Bu nedenle, Türkçe ders kitapları hazırlanırken PISA'nın kazanım düzeyleri de dikkate alınmalı, dünyada değişen ve gelişen okuma biçimleri/ölçütleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Ülkemizde PISA'nın altıncı düzeyine çıkılmayışın sebebini bilgisellik ve metinlerarasılık kavramlarıyla irdelemek gerekebilir. Karatay'a (2014: 79) göre "Metin kendisinden önceki metinlerle bir etkileşim ve bilgi akışı içerisindedir. Bir metin diğer anlatımlardan yalıtılmış, onlardan soyutlanmış bir şey değildir, tek başına yazılmamıştır ve tek başına okunamaz; başka metinlerle ilişkisine göre bir değeri ve anlamı vardır". Öğrencilere sunulacak çoklu metin örnekleri ve bu metinler üzerinde yapılacak uygun uygulama örnekleriyle öğrencilerin bir konuda görüş bildirirken metinlere atıfta bulunma, bilgiye dayanak gösterme gibi alışkanlıklarının geliştirilebileceği ve okudukları metinlerden birden çok anlam çıkarabilecekleri düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (2010). *Etkileşimli ve Eleştirel Okuma Teknikleri*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Akyol, H. (2006). *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Beaugrande, R. de, W.U. Dressler (1981). *Introduction to Textlinguistics*. London: Longman.
- Cemiloğlu, M. (2009). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Demirel, Ö. (1999). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dilidüzgün, Ş. (2010). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Göktürk, A. (2010). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*, Multilingual, İstanbul.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- İşeri, K. (2017). *Sözden Yazıya Dile Gelen Metin*. Ankara: Pegem Akademi.
- Karatay, H. (2014). *Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kocaman, A. (1996b). Türkçe Öğretiminde Kullanım Düzlemi Üzerine Düşünceler. *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, 100, 28-31.
- Oralış, M. ve Özil, Ş. (2015). Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 3, 37-51. Erişim tarihi: 03 Aralık 2018, <http://dad.boun.edu.tr/issue/4538/62393>.
- Özbay, M. (2009). *Okuma Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, E. (2000). *Eleştirel Okuma*. Ankara/İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Öztürk, N. (2007). Giriş. Bölükbaşı, F. (Ed.). *Türkçe Öğretimi (9-22)*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Paltridge, B. (2001). *Genre and the Language Learning Classroom*, The University of Michigan Press.

- PISA. (2013). PISA 2012 Ulusal Ön Raporu. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 25 Mart 2017, <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/12/pisa2012-ulusal-on-raporu.pdf>
- PISA. (2015). PISA 2015 Ulusal Raporu. Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 25 Mart 2017, http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf
- Sever, S. (2003). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Şimşek, H. (2009). Methodical Problem in The Researches Of Educational History. Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, 42/1, 33-51.
- Temizkan, M. (2009). *Metin Türlerine Göre Okuma Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uzun-Subaşı, L. (2006). Öğrencilerin Yazılı Anlatım Sürecindeki Metinleştirme Sorunları. *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri* (693-701). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Ülper, H. (2010). *Okuma ve Anlamlandırma Becerilerinin Kazandırılması*. Ankara: Nobel Dağıtım.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C. (2013). Ana Dili Öğretimi. Yıldız, C. (Ed.). *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi* (45-77). Ankara: Pegem Akademi.